

УДК 32:008]:004.9

DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-7>

Політична культура в епоху цифровізації: нові дослідницькі інструменти

Анотація. У статті висвітлено, як цифровізація вплинула на політичну культуру та способи її дослідження. Доведено, що класичні методи аналізу, які були революційними та дієвими для політичної науки ХХ століття, втрачають свої пояснювальні можливості через величезні обсяги інформації, швидкість її поширення та зміну каналів і шляхів комунікації, перехід суб'єктів у кіберпростір. Обґрунтовано можливості нових методів аналізу великих даних, соціальних мереж та цифрових текстів, що дають унікальні можливості для вивчення політичних процесів у реальному часі та на широкій вибірках. Запропоновано до використання такі методи, як аналіз великих

Igor Cigvincev,
аспірант,
Інститут політичних і
етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН
України

Igor Tsygvintsev,
PhD Student,
Kuras Institute of Political and
Ethnic Studies of the NAS
of Ukraine

ORCID: 0009-0003-8554-4292
ihordiss@gmail.com

даних (Big Data analysis), соціальний мережевий аналіз, автоматизований контент-аналіз та етнографія цифрових спільнот. Проаналізовано переваги (швидкість і масштаб, точність і деталізація, автоматизація, нові джерела даних, візуалізованість, мультидисциплінарність) та недоліки (етичні питання, недостатність відкритих даних, обмеження доступу до даних, недосконалість мовних моделей та інструментів автоматичного аналізу для української мови) методів вивчення політичної культури на сучасному етапі. Окрему увагу звернено на проблеми, викликані цифровізацією, які мають бути враховані при інтерпретації результатів досліджень: проблема репрезентативності даних, доступ до даних на приватних платформах, обмеження приватних компаній, фільтрування даних, алгоритмічні впливи, тіньові дані та нерепрезентативність через упередженість, що виявляються, зокрема, у використанні західного канону сприйняття та аналізу політичної культури та ігнорування підходів Сходу, не враховуючи їх проникнення у сфери життя Європи та Заходу. Доведено значний потенціал та функціональність проаналізованих методів для удосконалення досліджень політичної культури та сформульовано перспективи майбутніх наукових розвідок у цьому аспекті.

Ключові слова: політична культура, цифровізація, етнографія мережевих спільнот, соціальний мережевий аналіз, аналіз великих даних.

Political Culture in the Age of Digitalization: New Research Tools

Abstract. The article highlights how digitalization has affected political culture and how to explore it. It is proved that the classical methods of analysis, which were revolutionary and effective for political science of the 20th century, lose their

© Цигвінцев І., 2024

explanatory capabilities due to the huge amounts of information, the speed of its dissemination and the change of channels and ways of communication, the transition of subjects to cyberspace. The possibilities of new methods of big data analysis are substantiated, social networks and digital texts, which provide unique opportunities for studying political processes in real time and on a wide sample. Such methods as Big Data analysis, social network analysis, automated content analysis and ethnography of digital communities are proposed for use. The advantages (speed and scale, accuracy and detail, automation, new data sources, visualizability, multidisciplinary) and disadvantages (ethical issues, lack of open data, limited access to data, imperfection of language models and automatic analysis tools for the Ukrainian language) of methods for studying political culture at the present stage are analyzed. Particular attention is paid to the problems caused by digitalization, which should be taken into account when interpreting research results: the problem of representativeness of data, access to data on private platforms, restrictions on private companies, data filtering, algorithmic influences, shadow data and non-representativeness due to bias, which will manifest themselves, in particular, in the use of the Western canon of perception and analysis of political culture and ignoring the approaches of the East, not taking into account their penetration into the spheres the life of Europe and the West. The significant potential and functionality of the analyzed methods for improving the study of political culture are proved and the prospects for future scientific research in this aspect are formulated.

Key words: political culture, digitalization, netnography, social network analysis, SNA, Big Data.

Постановка проблеми. Політична культура є одним із ключових концептів у політичній науці, що охоплює сукупність переконань, цінностей, норм і настанов, які визначають політичну поведінку громадян і еліт у певному суспільстві. З розвитком цифрових технологій і все більшим проникненням інтернету дослідження політичної культури набувають нових форм і підходів. З початком цифрової ери перед традиційними методами дослідження політичної культури постають нові виклики, адже цифрові технології значно трансформують політичні процеси, політичні комунікації, а також індивідуальні та колективні політичні ідентичності.

Згідно з міжнародним політологічним словником "політична культура складається з відносно послідовного набору когнітивних та оціночних моделей, які дозволяють членам політичної спільноти надавати значення своїй ролі як політичних акторів, інших політичних акторів, спільноті, до якої вони належать, та інституційній структурі, в якій вони перебувають, живуть" [Cartocci, 2011, с. 1967]. Тобто тут також ідеться про територіальне обмеження через належність до певної інституційної структури: держави, регіону тощо. Якщо ж аналізувати вживання слова "спільнота", то це легко впливає з мінімального означення класичних типів політичної культури: патріархального (парохіяльного), підданського та учасницького. У кожному з цих типів основною одиницею є громада, і стосовно неї й відбувається спрямованість орієнтації громадян. При цьому розмір громади не має значення – він може варіювати від церковної парафії (що дало назву типу) до країни.

Енциклопедія "Британіка" визначає політичну культуру як "сукупність спільних поглядів і нормативних суджень, яких дотримується населення щодо своєї політичної системи" [Winkler, 2024]. Аналіз цієї дефініції показує, що в її основі лежать поняття "своя політична система" та "населення", які не є екстериторіальними. Хоча більшість досліджень політичної культури були зосереджені на національних культурах, деякі розвідки стосувалися територіально визначених одиниць на субнаціональному рівні, таких як політичні культури американських штатів, канадських провінцій або італійських регіонів. Інші наукові студії були спрямовані на аналіз культурних атрибутів соціальних груп – політичної еліти, молоді тощо. З огляду на те, що такі дослідження здійснювали у XX столітті, об'єкти вивчення здебільшого були прив'язані до певної території, країни, а політичні культури мігрантів аналізували окремо. Це давало змогу порівнювати країни та регіони.

Чи можемо ми сьогодні стверджувати, що спільнота дорівнює географічній спільноті або територіальній громаді? Ні. Оскільки в епоху цифровізації границі спільнот більше не є суто географічними кордонами. Глобалізація та цифровізація стирають межі між країнами. Наприклад, учасники та фан-клуб однієї команди в грі Dota можуть перебувати на різних кінцях планети та бути представниками абсолютно різних культурних традицій, при цьому формуючи єдину спільноту. Врахування неєвропейських та незахідних, зокрема східних, концепцій політичної культури є важливим для створення більш об'єктивного та збалансованого розуміння сучасних політичних процесів. Відповідно до того, як країни Азії набирають економічної і політичної ваги на світовій арені, їхні політичні системи стають дедалі важливішими для глобального управління. Західні моделі більше не можуть претендувати на універсальність у розумінні політичних процесів. Залучення східних концепцій дозволяє розширити методологічну базу досліджень політичної культури й знайти нові способи розуміння соціальної мобілізації, політичної участі та влади.

Що ж таке цифровізація? У 2022 році в Україні прийнято Національну програму інформатизації, згідно з якою "цифровізація – процес впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя" [Про Національну програму інформатизації, 2023]. Ще до того, у 2018 році, Кабінетом Міністрів України була прийнята Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, що започаткувала перетворення української економіки на цифрову. Згідно з нею цифровізація – "це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливує інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір" [Про схвалення концепції розвитку цифрової економіки ..., 2020]. Виникнення кіберфізичного простору, на противагу фізичному, поставило перед дослідниками проблему: використання класичних методів аналізу може давати певну похибку, яка у цьому випадку може бути досить значною. І що більшим ставатиме масштаб цифровізації, то більшою буде похибка.

Глобальний звіт щодо цифровізації [DataReportal, 2024] показує, що з 8,08 млрд населення планети 5,61 млрд (69,4%) є користувачами мобільних телефонів, 5,35 млрд (66,2%) – індивідуальними користувачами інтернету та 5,04 (62,3%) – унікальними користувачами соціальних мереж. Цифровізація випереджає зростання населення: якщо населення за останній рік зросло на 0,9%, що становить 74 мільйони осіб, то кількість нових користувачів соцмереж становить 266 млн осіб, що дорівнює 5,6%.

Щодо джерел споживання інформації, то звіт DataReportal [2024] демонструє незначне зростання використання телебачення, але, загалом, використання інтернету єдине, що збільшило свою частку в той час, як інші використання (слухання подкастів, ТВ, медіа, книги тощо) втрачали свої позиції порівняно з попереднім роком.

Спираючись на дані звітів, припускаємо, що така динаміка цифровізації зберігатиметься й надалі. Відповідно, вона має бути врахована в практиці та методології аналізу політичної дійсності. Отже, ми потребуємо ревізії старих прийомів і методів, доповнення їх новими, які дадуть змогу підсилити їхні переваги та знівелювати недоліки.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика дослідження політичної культури є відображенням проблем сучасності та корелює з ними. Наприклад, серед актуальних тем досліджень у світі – зміна політичної культури мігрантів та питання формування у них учасницької політичної культури [Dinesen & Andersen, 2022], колективна пам'ять як вияв політичної культури [Liu, 2022]. Глобалізація зумовила численні компаративістські дослідження та аналіз політичних культур країн Сходу. Вочевидь, після багатьох років закритості та існування як предмета зацікавленості виключно чи здебільшого орієнталістів політична культура Сходу набуває популярності, увагу науковців привертають Китай [Harmel et al., 2024], Туреччина [Aydılek, 2024], Ірак [Umran & Klioş, 2024] та ін. Предметом численних досліджень стає цифровий активізм та його протистояння політичній культурі профспілок [Castillo-Esparcia et al., 2023; Dencik & Wilkin, 2020], шалений розрив між очікуваним для активістів використанням соціальних медіа та реальністю [Dumitrica & Felt, 2020].

В українському науковому дискурсі останніх кількох років досліджень політичної культури не так багато, а у поєднанні з цифровізацією немає взагалі. Проте є фахові статті, які порушують питання цифровізації. Наприклад, проблемі цифровізації політичних процесів присвячені праці Наталії Стеблиної, у яких вона розглянула COVID-19 як причину трансформації політичного дискурсу, зокрема цифрового [Стеблина, 2020a], чи трактування цифрової політики та складників її цифровізації [Стеблина, 2020b]. Серед українських розвідок чимало стосується ціннісних аспектів політичної культури українців, її національного компонента. Багато наукових студій сфокусовані на політичній культурі у фахових спільнотах: юристів, учителів, військових тощо. Водночас, бракує досліджень про вплив цифровізації на політичну культуру. Відсутні дослідження щодо методик аналізу політичної культури в добу диджиталізації. Ці причини й зумовлюють **мету**

нашої статті – визначити вплив цифровізації на зміни дискурсу політичної культури, проаналізувати підходи в дослідженні політичної культури, які стають актуальними в цифрову епоху.

Поставлена мета зумовлює **такі завдання**: опис трансформації парадигми дослідження політичної культури через аналіз методів її дослідження, виокремлення їхніх переваг та недоліків, висвітлення викликів, зумовлених цифровізацією, зокрема посилення політичної поляризації та радикалізації, окреслення проблем, які можуть суттєво вплинути на вірогідність інтерпретації результатів аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класичні підходи до дослідження політичної культури базувалися на кількох методологічних принципах, що передбачали використання переважно кількісних методів, які були революційним на початку вивчення політичної культури. Зокрема, Габріель Алмонд і Сідней Верба запропонували систематизовану модель дослідження політичної культури у своїй знаковій праці "The Civic Culture" [Verba & Almond, 1963/1989]. Вони використовували широкомасштабні опитування громадської думки для вивчення політичних орієнтацій громадян у різних країнах.

Основні методи класичного дослідження політичної культури охоплювали: кількісні опитування, інтерв'ю та контент-аналіз. Кількісні опитування полягали в зборі великих масивів даних шляхом анкетування великих вибірок, які використовувалися для вимірювання політичних установок, цінностей і орієнтацій громадян. Значну роль при цьому відігравали кроскультурні дослідження, наприклад, Всесвітнє дослідження цінностей (World Values Survey) та Європейське соціальне дослідження (European Social Survey). Поряд з опитуваннями, що охоплювали значну кількість людей, широкого вжитку набуло інтерв'ю. Цей метод дозволяв отримати глибші знання про політичні погляди окремих індивідів через інтерв'ю або фокус-групи. Його часто використовували для доповнення кількісних даних більш детальною інформацією про політичний досвід та мотивацію. Проте і він мав обмеження для застосування, наприклад, у воєнний час, у недемократичних суспільствах. Паралельно з цими методами в другій половині ХХ століття широкого вжитку в дослідженнях політичної культури набув контент-аналіз: учені аналізували публікації в засобах масової інформації, політичні промови, документи та дискурси для виявлення панівних політичних ідей, цінностей та символів, що впливали на політичну культуру. Ці методи забезпечували великий обсяг інформації для аналізу, проте у період цифровізації можемо констатувати зменшення ефективності традиційних методів. Не в останню чергу це відбувається через те, що політична соціалізація та комунікація, які лежать в основі формування політичної культури, усе більше відбуваються в онлайн-середовищі [Ohme & Vreese, 2020]. Зміна середовища соціалізації та комунікації з реального на віртуальне, у якому існують власні закони, ускладнює екстраполяцію класичних методів та звужує поле для їх використання в новому середовищі. Бездумне перенесення методів опитувань в онлайн-середовище ускладнює аналіз та може призвести до результатів та інтерпретацій, відмінних від тих, які очікує дослідник.

Вплив цифровізації на політичну культуру. У цифрову епоху політична культура зазнає значних змін. Соціальні медіа, онлайн-платформи, блоги, відеосервіси та інші форми цифрової комунікації суттєво вплинули на способи взаємодії громадян з політикою та участь у політичних процесах. Політичні кампанії дедалі частіше відбуваються в онлайн-середовищі, а політичні лідери й партії активно використовують соціальні медіа для комунікації зі своїми виборцями. Поряд із ШІ (штучний інтелект) виникає політичне автоматичне машинне навчання (Political AutoML) – потужний інструмент, що використовує автоматизовані методи машинного навчання, щоб забезпечити глибоке розуміння політичної поведінки та її результатів [Kiran, 2024].

Останні президентська та парламентська кампанії в Україні продемонстрували, як працюють сучасні політичні технології, що дають можливість донести інформацію до кожного. Одним з головних інструментів політичної кампанії можемо визначити таргетинг реклами та використання гештегів, тобто донесення до кожного потрібного меседжа, різного для різних цільових аудиторій. За 120 днів президентської кампанії Володимира Зеленського його командою було опубліковано 632 дописи у соціальній мережі "Фейсбук" [Doroshenko, 2022]. Наприклад, проаналізувавши за допомогою сервісу "Бібліотека реклами Meta" ¹ рекламні кампанії рекламодавця "Команда Зеленського" в день голосування 30 березня 2019 року, констатуємо, що команда В. Зеленського публікувала однакові брендovanі повідомлення із закликом до студентів іти на вибори. У кожному випадку змінювали лише звертання до окремих студентів. Про успіх такої стратегії говорить те, що куратор диджитал-кампанії В. Зеленського, очільник запорізької агенції SMM Studio, пізніше став міністром спеціально для нього створеного Міністерства цифрової трансформації. А в медіа та правовій спільноті почалися дискусії щодо ефективності вимоги "дня тиші" в умовах, коли фізично проконтролювати всі політичні повідомлення, які будуть зроблені, неможливо [Як Зеленський рекламувався у Фейсбуці ..., 2019].

Цифрові технології змінюють основні компоненти політичної культури. Аналізуючи когнітивний компонент, зазначимо, що громадяни отримують політичну інформацію через різноманітні цифрові платформи, що збільшує доступ до політичних знань, але одночасно піддає їх впливу дезінформації та фейкових новин. Афективний компонент, тобто емоційне сприйняття політичних подій і фігур, значно впливає на політичну поведінку громадян. Соціальні медіа часто підсилюють емоційні реакції через швидке поширення інформації та залучення користувачів до політичних дебатів. Феномен постправди докорінно змінює уявлення про те, як емоційне набуває пріоритету над раціональним. Змінюється й оціночний компонент політичної культури. В умовах цифровізації громадяни мають більше можливостей для виявлення своїх політичних суджень через онлайн-опитування, коментарі на форумах і соціальних мережах.

¹ Бібліотека реклами Meta – сервіс, що дозволяє аналізувати рекламні кампанії, що були здійснені у програмних продуктах Meta – Facebook, Messenger чи Instagram.

З часів пандемії Sars COVID-19 залученість людей до цифрових ресурсів збільшилася загалом у світі, а не лише в Україні. А від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну через потребу бути на зв'язку з рідними в умовах, що швидко змінюються, цифровізація зростає. На початок 2024 року в Україні налічувалося 29,64 млн інтернет-користувачів. Так, рівень проникнення інтернету становив 79,2%. Тимчасом кількість користувачів соцмереж в Україні зафіксували на рівні 24,30 млн осіб, що становить 64,9% від кількості населення України. Про це свідчать дані звіту DataReportal [Digital 2024: Ukraine, 2024]. За даними Всеукраїнського опитування "Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг", проведеного КМІС у вересні–жовтні 2023 року на замовлення "Проєкту підтримки Дія", що впроваджується Програмою розвитку ООН (UNDP) в Україні за підтримки Швеції [UNDP, 2024], частка людей віком до 30 років, які користуються інтернетом, становить майже 98%, а людей, старших за 70 років, – 44%. Загалом, частка регулярних користувачів інтернету серед людей старшого віку за рік зросла з 32% у 2022 році до 50% у 2023. Таким чином, люди похилого віку також стають користувачами соціальних мереж та додатків, які вважаються "молодіжними" – Youtube, Instagram, TikTok. Отже, спостерігаємо тенденцію до збільшення використання інтернету (Рис. 1).

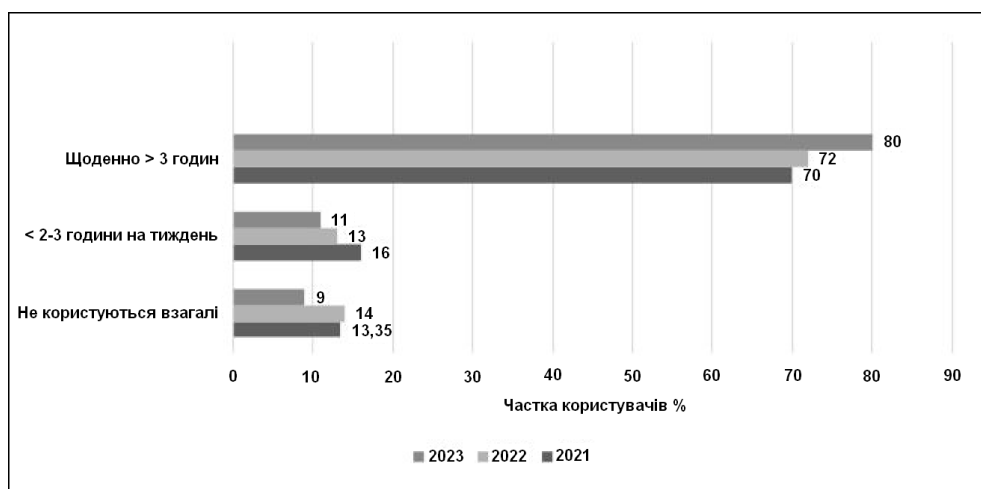

Рис. 1. Користування Інтернетом *

* За даними Всеукраїнського опитування "Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг", проведеного КМІС у вересні–жовтні 2023 року на замовлення "Проєкту підтримки Дія", що впроваджується Програмою розвитку ООН (UNDP) в Україні за підтримки Швеції [UNDP, 2024].

Серед знакових змін у політичній культурі під впливом цифровізації варто зазначити глобалізацію та децентралізацію участі. Процес глобалізації політичної культури зростає через те, що інтернет і соціальні медіа дають змогу політичним ідеям швидко поширюватися у всьому світі, сприяючи інтеграції

різних політичних культур. Однак цей процес не завжди є однозначним, оскільки через швидкість поширення інформації, її неконтрольованість та можливості дипфейку та деструктивних інформаційних кампаній культурні й політичні конфлікти можуть загострюватися.

Вагомим елементом зміни дискурсу політичної культури вважаємо децентралізацію участі. Цифрові платформи відкривають нові можливості для громадян впливати на політичні процеси, не маючи безпосереднього доступу до традиційних політичних інститутів. Завдяки інструментам електронного урядування, онлайн-петиціям, краудфандингу (спільнокошту) та соціальним мережам участь громадян у політиці стала більш доступною. Поряд із цим, можлива певна дискредитація інструментів електронної демократії. Прикметним випадком є інститут петицій в Україні, де петиції застосовуються швидше для тиску та суспільного резонансу, ніж для розв'язання питання. Погоджуємося з політологом Наталею Кононенко в тому, що "українська нормативна база е-петицій / звернень прописана таким чином, що вони, як інструмент, активно набираючи оберти е-демократії, „підсвічують” проблеми, ранжують їх за рівнем впливу на суспільство та надають публічну демонстрацію ставлення до проблем представників влади (центральної та місцевої). І не більше. Оскільки не передбачають реального покарання за порушення владою або процедур реагування на петиції, або невиконання заходів, про які йдеться в приписах щодо петиції" [Кононенко, 2024, с. 23].

Нові методи дослідження політичної культури в цифрову епоху. Спробуємо схарактеризувати основні сучасні методи вивчення політичної культури та окреслити їхні недоліки й переваги.

Серед багатьох методів зосередимо увагу на тих, які, на нашу думку, є найбільш затребуваними у дослідженнях політичної культури в умовах цифровізації – аналіз великих даних, соціальний мережевий аналіз, автоматизований контент-аналіз та етнографія цифрових спільнот.

Аналіз великих даних (Big Data). Одним із ключових методологічних нововведень у дослідженні політичної культури є аналіз великих даних. Соціальні медіа та інші цифрові платформи генерують величезні обсяги інформації, які можуть застосовуватися для аналізу політичних уподобань, орієнтацій і цінностей громадян у реальному часі. Цей підхід дає змогу вивчати поведінкові патерни та взаємодії громадян на рівні, який був неможливий для класичних методів. До переваг методу відносимо швидкість і масштаб: великі дані дозволяють дослідникам аналізувати політичну культуру в режимі реального часу, отримуючи інформацію із соціальних мереж, пошукових запитів, новинних сайтів і блогів. Точність і деталізація цього методу допомагають переходити від кількісних до якісних досліджень на великих масивах даних, що неможливе під час звичайного опитування чи інтерв'ю. За допомогою алгоритмів машинного навчання можна аналізувати детальні патерни поведінки, зокрема, як громадяни взаємодіють з політичним контентом (уподобання, підписки, репости та переходи), які теми обговорюють, як

змінюються їхні політичні погляди. Таким чином можемо уникати безпосередніх опитувань чи інтерв'ю, правдивість яких у часи війни чи жорсткого контролю з боку держави є сумнівною та мусить аналізуватися через опосередковані критерії. Цифрові платформи створюють нові джерела даних, які не були доступні раніше, зокрема, взаємодії в соціальних мережах, коментарі до політичних публікацій, уподобання, поширення відео та статей.

Проте, попри свої переваги, аналіз великих даних стикається з низкою викликів. По-перше, доступ до таких даних зазвичай контролюється приватними компаніями, такими як Facebook, X (Twitter) або Google, що може обмежувати можливості дослідників. Наприклад, у лютому 2023 року компанія X, а у 2024 році Meta закрили доступ до свого API ², що ускладнює парсинг ³ даних для аналізу [Developers, 2003; Perez, 2024]. По-друге, великі дані не завжди є репрезентативними, оскільки не всі групи населення активно використовують цифрові платформи, що може призвести до спотворення результатів дослідження і повинно бути враховане під час аналізу. Водночас, упровадження е-врядування в практику, цифровізація та перехід до хмарних технологій збільшує кількість інформації про людину та можливості для аналізу Big Data.

Соціальний мережевий аналіз. Соціальні мережі стали важливим компонентом сучасної політичної культури. Соціальний мережевий аналіз (SNA, Social network analysis) є одним із сучасних методів, який застосовується для вивчення структур взаємодії між громадянами в рамках цифрових платформ. Цей підхід дозволяє дослідникам вивчати, як політична інформація поширюється через мережі зв'язків, які користувачі є ключовими фігурами в політичних дискусіях і як формується громадська думка в цифровому просторі. Основні елементи соціального мережевого аналізу: вузли (nodes) – окремі користувачі або актори, які взаємодіють між собою в цифрових мережах, зв'язки (edges), тобто взаємодії між вузлами, такі як обмін повідомленнями, коментарями, ретвітами або поширенням контенту, та кластери. Кластери – групи вузлів, які мають тісні взаємозв'язки і взаємодіють більш інтенсивно всередині своїх кластерів, ніж з іншими частинами мережі. SNA дає можливість картографування та унаочнення зв'язків, пошуку взаємозалежностей та схожих структур, що, в свою чергу, може бути використано у компаративістиці політичних культур. Цей підхід успішно застосовують для вивчення того, як поширюється інформація та вибудовуються зв'язки, наприклад, між членами партій [Lazer, 2011]. Прикладом такого аналізу є аналіз кластерів у соціальній мережі "Bluesky", де видно кластери різних мовних чи національних груп, субкультурних спільнот. Аналіз взаємозв'язків та кластерів дає можливість скласти "портрет" соціальних уподобань. Соціальний мережевий аналіз може бути помічним для розв'язання суперечності щодо того, як вивчати активність індивіда, якщо він не бере активної участі у реальному житті, але активний онлайн. Аналіз і

² API (Application Programming Interface від англ. "інтерфейс програмування додатків") – це посередник, який дозволяє двом програмам спілкуватися одна з одною.

³ Парсинг – це автоматизований збір та структурування інформації із сайтів за допомогою програми або сервісу, що називається парсер.

картографування SNA покаже активність у мережі, зв'язки та неочевидні аспекти вияву активності, яка є мірилом насамперед громадянської культури.

Автоматизований контент-аналіз. Автоматизований контент-аналіз став ще одним важливим інструментом для вивчення політичної культури в цифрову епоху. Цей інструмент дозволяє дослідникам працювати з великими масивами текстових даних, які генеруються в цифровому середовищі, включаючи пости в соціальних мережах, новинні статті, блоги та форуми. Завдяки технологіям обробки природної мови (NLP) та машинного навчання цей метод може виявляти ключові політичні теми, емоції, настрої та патерни у текстах, що робить його надзвичайно цінним для дослідження політичної культури. Аналіз застосування методу дозволяє виявити його переваги: масштабність, швидкість реакції, автоматизація. Метод дозволяє аналізувати величезні обсяги тексту за короткий час, що було б неможливо для традиційних методів "ручного" аналізу. Дослідники можуть швидко реагувати на політичні події, вивчаючи в реальному часі, як громадськість висловлює свої погляди у відповідь на них. Великою перевагою цього методу є автоматизація. За допомогою алгоритмів можна автоматично класифікувати політичні дискурси, визначати ступінь поляризації суспільства, ідентифікувати провідні наративи та виявляти зміни в громадських настроях. Отже, автоматичний контент-аналіз дозволяє отримати дані щодо настроїв та суджень без проведення інтерв'ю, але з можливістю отримати великий масив саме якісних даних, які можуть бути обраховані подібно до кількісних даних.

Основним інструментом для такого аналізу є алгоритми обробки тексту, що дозволяють класифікувати тексти за темами, визначати частоту вживання ключових слів, а також вивчати емоційний контекст політичних дебатів. Наприклад, можна автоматично визначити, які політичні лідери або партії мають найпозитивніший чи найнегативніший імідж у соціальних медіа або як часто ті чи інші політичні питання порушуються під час публічних обговорень. На основі результатів контент-аналізу можемо порівнювати, наприклад, висловлювання еліт та громадян, представників партій тощо, знаходити кореляцію та відповідність між шаблонами мислення чи висловлювань.

Проте робота з автоматизованим контент-аналізом також має свої проблеми, найголовнішими з-поміж яких вважаємо якість текстових даних та контекстуальну інтерпретацію. Якість текстових даних здебільшого невисока, оскільки корпус досліджень наповнюється не лише нормативними текстами чи публіцистикою, а "живою" мовою соцмереж. У цифрових середовищах часто присутня велика кількість шуму – неповних, двозначних або неправильно написаних текстів, що ускладнює автоматичний аналіз. Наразі програмні можливості мінімальні, і виправляти текстові блоки доводиться вручну, що уповільнює процес інтерпретації. Одним з викликів аналізу політичних текстів сьогодні є аналіз відео та аудіо. Правильне розпізнавання потребує великої кількості зразків мовлення для навчання штучного інтелекту. Український стартап Respeecher уже навчив нейромережу розпізнавати українську мову, а зараз

працює над навчанням мережі кримськотатарської мови. Для цього потрібно щонайменше близько 1000 годин аудіо різних текстів [Гузь, 2023]. Не меншим викликом для аналізу політичної культури є контекстуальна інтерпретація: хоча алгоритми можуть ідентифікувати патерни слів, їм іноді бракує здатності до точного розуміння контексту або тонкощів політичного дискурсу, особливо якщо йдеться про сарказм, гумор або культурно специфічні вирази. В Україні створюються програмні продукти для розпізнавання. Так, наприклад, колектив КНУ ім. Т. Шевченка розробив додаток TextAttributor [*Система TextAttributor*, 2024], який визначає тональність текстів, перевіряє їх на токсичність.

Етнографія цифрових спільнот. Цифрова епоха створила умови для виникнення більшої кількості спільнот та перенесення частини їх з реального життя в мережу – від фанатських груп до комірок терористичних організацій. Політична культура бере початок в антропології, яка переймається вивченням спільнот. Етнографія, традиційно орієнтована на спостереження та опис культурних практик і ритуалів у фізичних спільнотах, в останні роки адаптується до дослідження онлайн-спільнот. Етнографічний підхід дозволяє глибше зрозуміти політичні культури, що формуються в межах цифрових платформ, таких як форуми, соціальні мережі та месенджери.

Цифрова етнографія (або нетнографія) передбачає детальне вивчення того, як користувачі взаємодіють один з одним і з політичними лідерами, як обговорюються політичні питання, які ідеологічні наративи формуються в таких онлайн-просторах. Дослідники можуть стати учасниками цих спільнот, спостерігати за політичними дебатами або навіть організувати власні фокус-групи. До переваг цього методу відносимо глибоке занурення: цей підхід дозволяє не просто аналізувати поверхові поведінкові патерни, а заглиблюватися в політичні цінності, норми та ідеї, що панують у спільнотах. Також сильною стороною методу є адаптивність: дослідники можуть спостерігати за еволюцією політичної культури в режимі реального часу, що особливо важливо в умовах швидких соціально-політичних змін. Серед недоліків цифрової етнографії – проблеми з етичними аспектами, особливо в контексті збору даних без явної згоди користувачів, а також складність ідентифікації автентичності учасників онлайн-дискусій (наприклад, з огляду на анонімність в інтернеті). Метод етнографії цифрових спільнот може слугувати цифровим аналогом Всесвітнього дослідження цінностей, тільки проведеним як лонгітюдне дослідження на малій групі, що дасть змогу спостерігати ціннісні "зсуви" при "збільшеній оптиці". Дослідження, пов'язані з установками, цінностями та візіями, неможливі без проникнення в особистий простір індивіда, порушення певної приватності, кордонів, що безумовно викликати порушення певних етичних норм.

Коротко окреслимо проблеми, які виникають під час аналізу політичної культури й зумовлені цифровізацією та повинні бути враховані під час користування методами, що окреслені вище. Одним із головних викликів дослідження політичної культури в цифрову епоху є проблема

репрезентативності даних. Хоча соціальні мережі та цифрові платформи стали важливими джерелами політичної інформації, вони не відображають усе населення. Різні соціально-демографічні групи мають нерівний доступ до інтернету та цифрових технологій. Наприклад, люди похилого віку, малоосвічені громадяни або жителі сільських регіонів можуть бути недостатньо представленими в цифрових платформах, тоді як для молодших, освіченіших та міських мешканців цифрові технології доступніші і вони частіше користуються ними для політичної соціалізації.

Ще однією проблемою методів цифрової етнографії та аналізу великих даних, з якою стикаються дослідники політичної культури в епоху цифровізації, є доступ до даних, що зберігаються на приватних платформах. Велика частина політичної взаємодії в цифровому просторі відбувається на таких платформах, як Facebook, X (Twitter), Instagram та інші соціальні мережі, які контролюють доступ до своїх даних та часто обмежують можливості для незалежних досліджень. Можна припустити, що ці заборони не мають нічого спільного із турботою платформ про дотримання етичних стандартів чи інтересів користувачів. Приватні компанії мають власні інтереси, що можуть вступати в конфлікт з інтересами дослідників, зокрема в питаннях комерційної конфіденційності чи законодавчих обмежень (такі міжнародні акти, як Загальний регламент захисту даних (GDPR) в ЄС, обмежують збір і використання персональних даних). Це впливає на можливості збору даних для досліджень, зокрема даних про політичну поведінку громадян.

Фільтрування даних та алгоритмічні впливи є ще однією дослідницькою проблемою. Багато цифрових платформ використовують алгоритми для фільтрування контенту, що впливає на те, яку політичну інформацію бачать користувачі. Дослідники мають труднощі з отриманням доступу до даних про функціонування таких алгоритмів, що створює перешкоди для дослідження політичної культури в умовах, коли цифрові платформи активно маніпулюють інформаційними потоками. Через ці обмеження дослідники часто змушені користуватися даними з обмежених джерел або використовувати відкриті, але частково репрезентативні платформи, що може вплинути на точність та глибину досліджень політичної культури.

Аналізуючи політичну культуру в цифрову епоху, досліднику не варто забувати про вплив технологічних фільтрів та алгоритмів на формування політичної культури. У цифровому середовищі значну роль у формуванні політичної культури почали відігравати алгоритми, які визначають, який контент бачать користувачі. Це так звані фільтрувальні бульбашки (filter bubbles) та луна-камери (echo chambers), – явища, коли алгоритми персоналізують інформаційні потоки відповідно до попередніх уподобань користувача. Це може призводити до таких проблем, як поляризація громадської думки, зокрема через підтверджувальне упередження (confirmation bias), що виникає через хибне уявлення, що більшість думає так само, як і ти. Алгоритми мають схильність подавати користувачам інформацію, яка підтверджує їхні попередні погляди, а

користувачі дедалі частіше взаємодіють лише з тими політичними поглядами, які відповідають їхнім власним переконанням, що створює враження більшості та обмежує можливості для відкритого політичного діалогу. Раніше громадська думка формувалася під впливом традиційних засобів масової інформації, нині політичні погляди все більше залежать від контенту, який персоналізується алгоритмами соціальних мереж. Це впливає на те, як формується політична культура, оскільки громадяни отримують політичну інформацію з вузького кола джерел, визначених алгоритмами, це є і причиною, і наслідком зниження впливу традиційних медіа на отримання політичної інформації. Також алгоритми часто сприяють поширенню сенсаційного або емоційно зарядженого контенту, який має більше шансів стати вірусним.

Ще один виклик для дослідження політичної культури в умовах цифровізації пов'язаний із так званими "тіньовими (затемненими) даними". Це явище стосується інформації, яку важко або неможливо отримати для аналізу через її прихованість чи невидимість для публічного доступу. Прикладами таких затемнених даних можуть бути закриті онлайн-групи, приватні чати, повідомлення у месенджерах тощо. Ці дані можуть відігравати важливу роль у формуванні політичної культури, особливо у випадках організації політичних акцій чи протестів, поширення радикальних або маргінальних політичних ідей. Однак дослідники обмежені в доступі до таких джерел через приватність комунікацій і правові аспекти.

Окремої згадки заслуговує когнітивне спотворення, яке, на перший погляд, ніби й не пов'язане з цифровізацією – нерепрезентативність через упередженість. Політична культура є багатовимірним феноменом, що відображає не тільки політичні інститути та процеси, а й цінності, традиції, ідеології та соціальні норми, які формують політичні системи. Проте в сучасному політологічному аналізі часто виникає спотворення, пов'язане з домінуванням західних та європейських підходів до політичної культури. Це викривлення призводить до того, що складні явища, які формуються в інших культурних контекстах, особливо у східних суспільствах, залишаються недостатньо дослідженими або спрощено трактуються крізь призму західної політичної думки. Східні культури через комерцію, культуру та медіа дедалі частіше проникають у західні суспільства. Така популяризація культурних феноменів, як японське аніме, корейський К-поп або китайська кухня, не є просто культурними трендами – вони несуть із собою особливі політичні та соціальні смисли, які впливають на світогляд нових поколінь. Популяризація східної культури на Заході формує певний "культурний обмін", який водночас сприяє трансформації політичних уявлень. Молодь, котра дивиться японське аніме або цікавиться корейськими серіалами, починає сприймати елементи цих культур як частину свого повсякденного життя. Це може впливати на їхню політичну соціалізацію та розуміння політики в глобальному контексті. Крім того, глобальні економічні зв'язки, такі як торгівля з Китаєм або Японією, також впливають на політичну культуру. Відносини між Сходом і Заходом більше не зводяться лише до питань

політичної економії, вони зачіпають ідеологічні, культурні та соціальні аспекти. Китай, наприклад, експортує не лише товари, а й моделі управління, інституційний дизайн та цінності, що базуються на конфуціанських традиціях. А отже, сприйняття глобальних процесів лише через призму західного політологічного канону спотворює картину аналізу політичної культури.

Висновки. Цифровізація впливає на всі аспекти суспільного життя, і політична культура не є винятком. Відбувається зміщення акцентів у дослідженні політичної культури, оскільки технологічний прогрес відкриває нові можливості для взаємодії громадян з владою, змінює механізми політичної участі та трансформує інституційні структури держави. Цифровізація впливає на методи дослідження політичної культури, змінюючи як теоретичний, так і практичний підходи до вивчення політичних явищ.

Трансформація парадигми дослідження політичної культури. Цифровізація вимагає переосмислення класичних методів дослідження політичної культури. Традиційні парадигми дослідження, що базуються на теорії неінституціоналізму в політичній науці та класичних методах збору даних, таких як опитування, аналіз медіа та політична антропологія, поступаються місцем більш інтерактивним, адаптивним та технологічно орієнтованим підходам. Науковці, які досліджують політичну культуру сьогодні, змушені звертатися до міждисциплінарних підходів, залучаючи до аналізу великі дані (Big Data), мережевий аналіз, штучний інтелект та нові форми цифрової комунікації.

Один із ключових аспектів цих змін полягає в необхідності аналізу нових каналів політичної участі громадян: соціальних мереж, цифрових платформ та електронного урядування. Класичні методи опитувань або політичної соціології вже не можуть повністю відобразити глибину політичної участі, яка все більше переміщується в онлайн-простір. У цьому контексті стає важливо вивчати не тільки кількісні показники участі, а і якісні зміни в політичних процесах, що виникають через цифрові технології.

Виклики цифровізації для дослідження політичної культури. Через цифровізацію перед дослідниками політичної культури постають нові виклики. Один із них – це різке збільшення кількості даних, що надходять із різних цифрових джерел. Глобальний обсяг інформації, який поширюється через інтернет, соціальні мережі та інші онлайн-ресурси, перевищує можливості традиційних методів аналізу. Велика кількість інформації призводить до так званої "інформаційної перенасиченості", яка може заважати чіткому розумінню політичної реальності. Водночас збір та аналіз великих даних (Big Data) вимагає використання нових інструментів та підходів, таких як алгоритми машинного навчання та штучний інтелект.

Ще один виклик – це проблема правдивості інформації. Цифрові платформи стали основними джерелами політичної інформації, але вони також є джерелом дезінформації, фейкових новин та маніпуляцій громадською думкою. Це ускладнює аналіз політичних процесів, оскільки дані, отримані з онлайн-середовища, можуть бути спотвореними. Отже, перспективною є

розробка методів для оцінки вірогідності та надійності інформації, а також для виявлення маніпулятивних практик в онлайн-просторі.

Важливим аспектом впливу цифровізації на політичну культуру є *посилення політичної поляризації та радикалізації*. Соціальні медіа, які стали основним каналом комунікації для мільйонів людей, створюють середовище, у якому громадяни все частіше взаємодіють лише з тими, хто поділяє їхні політичні погляди. Це сприяє формуванню так званих "інформаційних бульбашок", які ізолюють людей від альтернативних поглядів і сприяють загостренню конфліктів у суспільстві.

Цей феномен поляризації вимагає глибшого вивчення, оскільки він має прямий вплив на політичну культуру та демократію. Дослідження політичної поляризації в цифровому середовищі передбачає не лише аналіз контенту, а й вивчення алгоритмів, які визначають, яку інформацію бачать користувачі.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розвиток міждисциплінарних підходів, які поєднують традиційні методи із сучасними технологіями. Важливо забезпечити доступ до великих масивів даних для аналізу політичної поведінки, а також створити механізми, які б допомагали уникати впливу викривлених алгоритмів на дослідження. Окрім того, украй важливо приділяти увагу етичним аспектам цифрових досліджень, зокрема пов'язаним із захистом конфіденційності даних та забезпеченням репрезентативності вибірок.

Важливо продовжувати комбінувати традиційні методи дослідження з новітніми технологіями для забезпечення повноти та точності досліджень політичної культури. Подальші дослідження необхідно зосередити на аналізі алгоритмів, які фільтрують політичну інформацію, та їхнього впливу на суспільну думку й політичні процеси. На законодавчому рівні необхідно шукати нові способи доступу до даних, що зберігаються на приватних платформах, та забезпечувати рівний доступ до цифрових технологій для різних соціальних груп. Дослідники мають продовжувати обговорення етичних аспектів збору та аналізу даних у цифровому середовищі, зокрема питання конфіденційності та відповідальності. Також подальші дослідження повинні враховувати вплив глобалізації на політичну культуру, зокрема зростання впливу східних культур через цифрові медіа та нові форми політичної соціалізації.

Бібліографічні посилання

- Гузь, У. (2023). Український стартап навчає ШІ розпізнавати кримськотатарську мову: у чому рішення. *Рубрика*. <http://surl.li/bctycc>
- Кононенко, Н. (2024). Партисипативні інструменти легітимації в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*, 35, 21–30. <http://surl.li/pbdxqm>
- Про Національну програму інформатизації. Закон України № 2807-IX (2023) (Україна). <http://surl.li/ysutyu>

- Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Постанова Кабінету Міністрів України № 67-2018-р. (2020) (Україна). <http://surl.li/bkltit>
- Система TextAttributor*. (2024, Вересень 28). <http://ta.mova.info/>
- Стеблина, Н. О. (2020a). COVID-19 та трансформація цифрового політичного дискурсу України у 2020 р. *Політичне життя*, 2, 103–110. <http://surl.li/ufzyso>
- Стеблина, Н. О. (2020b). Складові цифровізації політики: цифровий форум, цифровий капітал та структура цифрових можливостей. *Політикус*, 5, 126–132. <http://surl.li/jzefpa>
- Як Зеленський рекламувався у Фейсбуці. Звернення до різних груп і максимальна мобілізація у день виборів*. (2019, April 25). [Texty.org.ua](http://texty.org.ua). <http://surl.li/bsdskvt>
- Aydilek, E. (2024). Impact of political culture on the policy-making process: comparative analysis of the united kingdom and türkiye. *Öneri Dergisi*, 19(62), 166–189. <http://surl.li/haxdet>
- Cartocci, R. (2011). Political culture. In *International encyclopedia of political science* (p. 1967–1979). Sage Publications.
- Castillo-Esparcia, A., Caro-Castaño, L., & Almansa-Martínez, A. (2023). Evolution of digital activism on social media: opportunities and challenges. *El Profesional De La Información*, Article e320303. Advance online publication. <http://surl.li/lkemha>
- DataReportal. (2024, January 31). *Digital 2024: Global Overview Report*. <http://surl.li/eawpbf>
- Dencik, L., & Wilkin, P. (2020). Digital activism and the political culture of trade unionism. *Information, Communication & Society*, 23(12), 1728–1737. <http://surl.li/cxsvkb>
- Developers. (2003, February 3). *Starting February 9, we will no longer support free access to the Twitter API, both v2 and v1.1 (post)*. X. <http://surl.li/vzcvwj>
- Digital 2024: Ukraine (2024, February 23). *DataReportal – Global Digital Insights*. <http://surl.li/nrpazn>
- Dinesen, P. T., & Andersen, R. F. (2022). The (Re)socialization of participatory political culture: Immigrants' political participation between their contemporary country and their ancestral country. *Political Geography*, 98, 102650. <http://surl.li/ijuvdr>
- Doroshenko, L. (2022). Populists and Social Media Campaigning in Ukraine: The Election of Volodymyr Zelensky: CHAPTER 11. In D. Taras & R. Davis (Eds.). *Electoral Campaigns, Media, and the New World of Digital Politics* (p. 221–243). University of Michigan Press. <http://surl.li/laahqm>
- Dumitrica, D., & Felt, M. (2020). Mediated grassroots collective action: negotiating barriers of digital activism. *Information, Communication & Society*, 23(13), 1821–1837. <http://surl.li/gakjyi>
- Harmel, R., Li, Z., Shen, C., & Yeh, Y.-Y. (2024). Monolithic Chinese political culture? A cross-regional exploration. *Social Science Quarterly*, 13445. <http://surl.li/apxton>
- Kiran, V. (2024). *What is Political AutoML?* <http://surl.li/wzcpft>
- Lazer, D. (2011). Networks in Political Science: Back to the Future. *PS: Political Science & Politics*, 44(1), 61–68. <http://surl.li/qjpcbr>

- Liu, J. H. (2022). *Collective Remembering and the Making of Political Culture*. Cambridge University Press. <http://surl.li/awmglo>
- Ohme, J., & Vreese, C. de. (2020). Traditional and "New Media" Forms and Political Socialization. In J. Bulck (Ed.). *The International Encyclopedia of Media Psychology* (p. 1–9). Wiley. <http://surl.li/jmtmmp>
- Perez, S. (2024, May 2). Meta cuts off third-party access to Facebook Groups, leaving developers and customers in disarray. *TechCrunch*. <http://surl.li/mjnvge>
- Umran, Z. M., & Klio, L. K. (2024). A Geopolitical Analysis of Indicators of Democratic Transformation in Iraq (Indicator of the Supremacy of Democratic Political Culture as a Model). *Pakistan Journal of Life and Social Sciences (PJLSS)*, 22(1). <http://surl.li/pkjeki>
- UNDP. (2024, September 28). *Analytical report "Opinions and views of Ukrainians on state electronic services in 2023"*. <http://surl.li/itiivs>
- Verba, S., & Almond, G. A. (1989). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Sage Publications (Original work published 1963).
- Winkler, J. R. (2024, September 28). *Political culture*. *Encyclopedia Britannica*. <http://surl.li/gswqoq>

References

- Huz, U. (2023). Ukrainskyi startup navchaie ShI rozpiznavaty krymskotatarsku movu: u chomu rishennia [Ukrainian startup teaches AI to recognize the Crimean Tatar language: what is the solution]. *Rubryka*. <http://surl.li/bctycc> [in Ukrainian].
- Kononenko, N. (2024). Partysypatyvni instrumenty lehitymatsii v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Participatory tools of legitimation under the legal regime of martial law]. *Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova*, 35, 21–30. <http://surl.li/pbdxqm> [in Ukrainian].
- Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii [About the National Informatization Program]. Zakon Ukrainy № 2807-IX (2023) (Україна). <http://surl.li/ysutyu> [in Ukrainian].
- Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [About approval of the Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the action plan for its implementation]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 67-2018-r. (2020) (Ukraina). <http://surl.li/bkltit> [in Ukrainian].
- Systema TextAttributor* [System TextAttributor]. (2024, Veresen 28). <http://ta.mova.info/> [in Ukrainian].
- Steblyna, N. O. (2020a). COVID-19 ta transformatsiia tsyfrovoho politychnoho dyskursu Ukrainy u 2020 r. [COVID-19 and the transformation of Ukraine's digital political discourse in 2020]. *Politychne zhyttia*, 2, 103–110. <http://surl.li/ufzyso> [in Ukrainian].
- Steblyna, N. O. (2020b). Skladovi tsyfrovizatsii polityky: tsyfrovyi forum, tsyfrovyi kapital ta struktura tsyfrovyykh mozhlyvostei [Components of policy digitalization: digital forum, digital capital, and the structure of digital opportunities]. *Politykus*, 5, 126–132. <http://surl.li/jzefpa> [in Ukrainian].

- Yak Zelenskyi reklamuvavsia u Feisbutsi. Zvernennia do riznykh hrup i maksymalna mobilizatsiia u den vyboriv* [How Zelensky advertised on Facebook. Appeal to different groups and maximum mobilization on election day]. (2019, April 25). Teksty.org.ua. <http://surl.li/bsdkvt> [in Ukrainian].
- Aydilek, E. (2024). Impact of political culture on the policy-making process: comparative analysis of the united kingdom and türkiye. *Öneri Dergisi*, 19(62), 166–189. <http://surl.li/haxdet>
- Cartocci, R. (2011). Political culture. In *International encyclopedia of political science* (p. 1967–1979). Sage Publications.
- Castillo-Esparcia, A., Caro-Castaño, L., & Almansa-Martínez, A. (2023). Evolution of digital activism on social media: opportunities and challenges. *El Profesional De La Información*, Article e320303. Advance online publication. <http://surl.li/lkemha>
- DataReportal. (2024, January 31). *Digital 2024: Global Overview Report*. <http://surl.li/eawpbf>
- Dencik, L., & Wilkin, P. (2020). Digital activism and the political culture of trade unionism. *Information, Communication & Society*, 23(12), 1728–1737. <http://surl.li/cxsvkb>
- Developers. (2003, February 3). *Starting February 9, we will no longer support free access to the Twitter API, both v2 and v1.1 (post)*. X. <http://surl.li/vzcvwj>
- Digital 2024: Ukraine (2024, February 23). *DataReportal – Global Digital Insights*. <http://surl.li/nrpazn>
- Dinesen, P. T., & Andersen, R. F. (2022). The (Re)socialization of participatory political culture: Immigrants' political participation between their contemporary country and their ancestral country. *Political Geography*, 98, 102650. <http://surl.li/ijjuvr>
- Doroshenko, L. (2022). Populists and Social Media Campaigning in Ukraine: The Election of Volodymyr Zelensky: CHAPTER 11. In D. Taras & R. Davis (Eds.). *Electoral Campaigns, Media, and the New World of Digital Politics* (p. 221–243). University of Michigan Press. <http://surl.li/laahqm>
- Dumitrica, D., & Felt, M. (2020). Mediated grassroots collective action: negotiating barriers of digital activism. *Information, Communication & Society*, 23(13), 1821–1837. <http://surl.li/gakjyi>
- Harmel, R., Li, Z., Shen, C., & Yeh, Y.-Y. (2024). Monolithic Chinese political culture? A cross-regional exploration. *Social Science Quarterly*, 13445. <http://surl.li/apxton>
- Kiran, V. (2024). *What is Political AutoML?* <http://surl.li/wzcpft>
- Lazer, D. (2011). Networks in Political Science: Back to the Future. *PS: Political Science & Politics*, 44(1), 61–68. <http://surl.li/qjpcbr>
- Liu, J. H. (2022). *Collective Remembering and the Making of Political Culture*. Cambridge University Press. <http://surl.li/awmglo>
- Ohme, J., & Vreese, C. de. (2020). Traditional and "New Media" Forms and Political Socialization. In J. Bulck (Ed.). *The International Encyclopedia of Media Psychology* (p. 1–9). Wiley. <http://surl.li/jmtmmp>
- Perez, S. (2024, May 2). Meta cuts off third-party access to Facebook Groups, leaving developers and customers in disarray. *TechCrunch*. <http://surl.li/mjnvge>

- Umran, Z. M., & Klioy, L. K. (2024). A Geopolitical Analysis of Indicators of Democratic Transformation in Iraq (Indicator of the Supremacy of Democratic Political Culture as a Model). *Pakistan Journal of Life and Social Sciences (PJLSS)*, 22(1). <http://surl.li/pkjeki>
- UNDP. (2024, September 28). *Analytical report "Opinions and views of Ukrainians on state electronic services in 2023"*. <http://surl.li/itiivs>
- Verba, S., & Almond, G. A. (1989). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Sage Publications (Original work published 1963).
- Winkler, J. R. (2024, September 28). *Political culture*. *Encyclopedia Britannica*. <http://surl.li/gswqoq>

Стаття надійшла до редакції 01.10.2024